

**BRZEZIŃSKI, I. – KLAWITER, A. – KUIPERS, T. A. F. –
ŁASTOWSKI, K. – PAPRZYCKA, K. – PRZYBISZ, P. (eds.):**

**The Courage of Doing Philosophy: Essays Dedicated to Leszek
Nowak (Odvaha činnej filozofie: Eseje venované Leszekovi Nowa-
kovi)**

Amsterdam – New York, NY: Rodopi 2007, 471 p.

Ide o monografický zborník esejí, vydaný pri príležitosti šesťdesiateho výročia narodenia L. Nowaka. Práca je istým zavŕšením dlhoročnej poľskej a medzinárodnej diskusie o idealizačnej filozoficko-metodologickej koncepcii poznašskej školy. Úvodná stať A. Klawitera a K. Łastowskiego *Originalita, odvaha a zodpovednosť* obsahuje biografické údaje o L. Nowakovi, o jeho koncepcii metodológie a filozofie vedy, o jeho sociálnej filozofii a metafyzike, ako aj o jeho politickej aktivite. Nowak sa v nej charakterizuje ako autor troch originálnych filozofických koncepcií: idealizačnej koncepcie vedy, adaptačného, nemarxistického historického materializmu a negativistickej, unitárnej metafyziky (ontológie). K úvodnej stati je pripojený aj zoznam Nowakových knižných publikácií a vybraná bibliografia jeho statí.

Zborník má tri časti venované trom originálnym iniciatívam L. Nowaka: 1. *Veda a idealizácia*; 2. *Veda a ontológia* a 3. *Veda, filozofia a hodnoty*. V prvej, najrozsiahlejšej časti zborníka nájdeme state T. A. Kuipersa *O dvoch typoch idealizácie a konkretizácie: Prípád aproximácie pravdy*, I. Niiniluota *Idealizácia, kontrafaktuály a pravdivosť (truthlikeness)*, R. F. Hendryho a S. Psillosa *Ako je to s teóriami: Interakčný pohľad na jazyk a modely vo vede*, I. Nowakovej *Metóda ideálnych typov proti metóde idealizácie*, I. Hanzela *L. Nowak o vedeckých zákonoch a vedeckej explanácii*, M. J. Shaffera *Idealizácia, kontrafaktuály a princíp korešpondencie*, K. Łastowského *Syntetická a neutralistická teória evolúcie: Otázka metodologických korelácií*, A. García de la Sienru *Idealizácia a pracovná teória hodnoty* a K. Brzechczynu *Aplikácia nemarxistického historického materializmu na vývoj neeurópskych spoločností*.

Autori prvej časti zborníka zhodne konštatujú, že práce L. Nowaka o idealizácii patria k významným výdobytkom filozofie vedy dvadsiateho storočia. Zároveň však upozorňujú na niektoré problémové stránky Nowakovej koncepcie idealizácie a konkretizácie. T. A. Kuipers diskutuje z pozícií konštruktívneho realizmu. Analyzuje rôzne podoby deduktívneho a nededuktívneho overovania hypotéz. Všimá si, že protipríklady nezohrávajú pri overovaní hypoteticko-deduktívnych teórií takú dramatickú úlohu, akú im pripisuje falzifikacionistická metodológia. Konštatuje, že falzifikacionizmus nie je efektívny pri analýze empirického pokroku. Empirický pokrok teórií neprebíha spravidla tak, že sa odstraňujú chybné modely (ako nepravdivé), ale tak, že sa chybné modely nahrádzajú menej problematickými. Ponúka preto vylepšenú koncepciu aproximácie pravdy, v ktorej sa vylučuje, že by nepravdivá teória bola bližšie k pravde než pravdivá. I. Niiniluoto zastáva koncepciu vedeckého realizmu. Navrhuje upraviť idealizujúce výroky na spôsob kontrafaktuálnych podmienkových viet, ktorých pravdivostná hodnota sa pohybuje vnútri Lewisovej sémantiky možných svetov. Nowakove idealizujúce zákony, v ktorých sa používa materiálna implikácia „ \rightarrow “, prepisuje ako idealizujúce zákony, v ktorých sa používa

kontrafaktuálny kondicionál „ \Rightarrow “. Konkretizáciu chápe ako metódu aproximácie pravdy, resp. ako postup k čoraz silnejším čiastkovým pravdám. R. F. Hendry a S. Psillos rozlišujú dve koncepcie vedeckých teórií: lingvistickú a nelingvistickú. V prvej z nich sa teórie identifikujú s jazykom, chápu sa ako interpretované lingvistické schémy; v druhej sa identifikujú s extralingvistickými štruktúrami, ktoré sú známe ako modely. Autori ponúkajú svoju koncepciu interaktívneho prístupu k teóriám, v ktorej sa uznáva nielen význam jazyka, ale aj úloha modelu ako prostriedku teoretickej reprezentácie, resp. ako štruktúry, vďaka ktorej je výrok pravdivý.

I. Nowaková porovnáva dve tradície v teórii idealizácie: weberovskú a hegelovskú. Hegelova abstrakcia má povahu idealizácie; Weberova metóda ideálneho typu je druhom potencializácie. Idealizácia podľa autorky zahŕňa metódu ideálneho typu, ale opačne to neplatí. Idealizáciu chápe ako kombináciu redukcie a metódy ideálneho typu. I. Hanzel poukazuje na prínos a limity hempelovskej a nowakovskej koncepcie zákona a explanácie a naznačuje možnosť ich transcencie v inherentnej (imanentnej) koncepcii. M. J. Shaffer uznáva, že analytická filozofia vedy dlhuje L. Nowakovi rozbor pojmu idealizácie, ktorý nebrala vážne, no zároveň upozorňuje na niektoré logické problémy, súvisiace s povahou kondicionálov a s princípom korešpondencie. Obhajuje stanovisko Niiniluota, podľa ktorého v korektnom zápise idealizovaného zákona by nemala figurovať materiálna implikácia, ale kontrafaktuálny kondicionál. Dopĺňa ho kritickým rozborom Nowakovho princípu korešpondencie. Ukazuje, že tento princíp, formulovaný zvyčajne ako $(CP) [T_{x+1} \wedge (p = 0)] \supset T$, nemožno zredukovať na princíp konkretizácie, že napríklad Einsteinova teória mechaniky nie je iba matematickým rozšírením klasickej mechaniky.

Stať K. Łastowského je aplikáciou metódy idealizácie a konkretizácie na problematiku evolučnej teórie. Koreláciu Darwinovej a Kimurovej teórie evolúcie interpretuje ako otázku určitého typu korešpondencie. A. García de la Sienna sa zaoberá problematikou idealizácie v ekonómii. Rozlišuje nízku (obyčajnú) a vysokú (teoretickú) abstrakciu, ako aj horizontálnu a vertikálnu izoláciu a dezizoláciu. Prechod od nízkej abstrakcie k vyššej charakterizuje ako vertikálnu izoláciu, vysokú abstrakciu ako izoláciu všeobecného prostredníctvom idealizácií a konkretizáciu ako proces dezizolácie. Svoju metódu idealizácie a konkretizácie potom aplikuje pri analýze Marxovej pracovnej teórie hodnoty. K. Brzechczyn charakterizuje Nowakov nemarxistický historický materializmus ako modifikáciu a rozšírenie Marxovho historického materializmu. Považuje ho skôr za vedecký program než za ucelenú teóriu. Jeho politická a kultúrna časť je podľa neho originálnym prínosom k filozofii histórie.

Druhá časť zborníka je venovaná otázke významu metódy idealizácie pre epistemológiu a ontológiu. Diskutuje sa v nej o problematike sémantiky, modelovania, reprezentácie a konštrukcie myslených objektov. Sú v nej state C. U. Moulinesa *Konštrukcia modelov, idealizácia a vedecká ontológia*, T. Mormanna *Reprezentácie, možné svety a idealizačný prístup k vede*, E. Agazziho *Idealizácia, intelektuálna intuícia, interpretácia a ontológia vedy*, P. Przybysza *Čo znamená byť v koncepcii unitárnej metafyziky L. Nowaka*, R. Poliho *Formálne a ontologické zákruty* a J. Woleńského *Metalogika a ontológia*.

C. U. Moulines sa pozerá na metódu idealizácie z hľadiska štrukturalizmu. Proti Nowakovmu stanovisku, podľa ktorého sú vety o zákonoch primárne záležitosťou idealizácie, stavia svoju tézu o primárnej úlohe modelov alebo štruktúr. Idealizáciu chápe ako konštrukciu modelov. Popri nomologickej redukcii zavádza aj pojem ontologickej reduk-

cie, ktorá podľa neho umožňuje zredukovať teórie T_i na jednu veľkú teóriu T^0 , ktorá nám poskytne ontologický obraz SVETA. *T. Mormann* porovnáva Nowakov idealizujúci prístup k vede s kombinatorickým poňatím možných svetov *D. Armstronga* a ďalších analytických filozofov anglosaskej tradície. Nowakove „ideálne svety“ interpretuje v zmysle kombinatorickej reprezentačnej teórie modalít. Idealizáciu vymedzuje ako kombináciu redukcie a ideácie. Ideáciu stavu udalostí (d, u, U) definuje ako kontrafaktuálnu deformáciu (d, u_0, U) . Ideálne (možné) svety sú podľa neho reprezentáciami základných stavebných blokov aktuálneho sveta. Z týchto pozícií potom autor podrobuje kritike neopragmatizmus za trivializáciu pojmu reprezentácie, ako aj Nowakovu koncepciu modálneho suprarrealizmu (jeho radikalizáciu Lewisovho modálneho realizmu). *E. Agazzi* poukazuje na styčné body medzi Nowakovou metódou idealizácie a jeho vlastnou koncepciou epistemológie vedy. Zdôrazňuje predovšetkým rozdiel medzi „vecou“ a „objektom“, najmä medzi konkrétnymi vecami a myslenými, intencionálnymi, ideálnymi vedeckými objektmi. Mentálne objekty vedy chápe ako abstraktné entity, ktoré sú výsledkom intelektuálnej konštrukcie. Tá zahŕňa abstrakciu a idealizáciu, zdrojom ktorých je intelektuálna intuícia. Realita intencionálnych (myslených, ideálnych) objektov nemá charakter konkrétnej, ale konceptuálnej reality. Mysleným objektom nemožno pripisovať vlastnosti ani atribúty konkrétnych vecí; vlastnosti a atribúty konkrétnych vecí sú v nich však zakódované (*encoded*). Konceptuálnu realitu preto možno porovnávať s konkrétnou realitou. Prostriedkom tohto porovnávania je referencia. Ideálne tvrdenia, ktoré vypovedajú (bezprostredne) o mentálnych objektoch, nie sú ani pravdivé, ani nepravdivé. Na to, aby sme zistili či sú, alebo nie sú pravdivé, potrebujeme procedúru referencie a praktické overenie.

P. Przybysz charakterizuje Nowakovu koncepciu unitárnej metafyziky ako reakciu na metafyzický pozitivizmus. Vymedzuje ju troma jej kľúčovými ideami: atributivizmom (fundamentálnou ontologickou kategóriou nie je objekt, ale atribút), negativizmom (negativita nie je iba záležitosťou jazyka a myslenia, ale aj reality) a mnohorakosťou svetov (nejestvuje len jeden svet, v ktorom žijeme, ale pluralita svetov). Pojem bytia sa v nej vymedzuje pojmom esenciality, ktorá obsahuje nielen pozitivitu, ale aj negativitu. Rozlišuje sa silnejšia a slabšia verzia negativistickej koncepcie bytia. Podľa silnejšej verzie platí, že čím je negativita v pomere k celkovému počtu situácií viac, tým je rozsah existencie danej entity väčší. *Przybysz* ukazuje, že niektoré prvky slabšej verzie negativistickej koncepcie bytia možno začleniť do metafyziky pozitivizmu, a podrobuje kritike jej radikálnu podobu. *R. Poli* považuje Nowakovu unitárnu metafyziku za zovšeobecnenie jeho idealizačného chápania vedy a poukazuje na niektoré jej problémové miesta. Konštatuje, že sa zakladá poväčšine na triviálnej matematike, ktorá je však ako nástroj ontologickej analýzy slabá. Intenzitu a atribúty, ktoré sú kľúčovými aspektmi Nowakovho chápania modalít, by podľa *Poliho* bolo lepšie vymedziť ako atómy a typy (množiny alebo triedy). Pojem negativity možno podľa neho interpretovať dvoma odlišnými spôsobmi: buď ako atribút, ktorý nie je objektu vlastný, alebo ako atribút, ktorý je doplnkom pozitívneho atribútu. Pozitívny atribút možno charakterizovať ako základnú dimenziu objektu a negatívny ako jeho spoludimenziu. Na vymedzenie pojmu redukcie a transcendentalizácie možno využiť matematickú procedúru adjunkcie. *J. Woliński* porovnáva kľúčové tézy klasickej a unitárnej metafyziky z metalogického pohľadu. Teória logických modelov podľa neho podporuje skôr stanovisko klasickej, nie unitárnej metafyziky. Nesúhlasí najmä z Nowakovým tvrdením, podľa ktorého je filozofia vo vzťahu k všetkým ostatným intelektuál-

ným aktivitám tematicky prvotná, ani s jeho tvrdením, že negativistická unitárna metafyzika (ontológia) je vo vzťahu k epistemológii absolútne prvotná. Obhajuje stanovisko, že všetky (alebo takmer všetky) ontologické problémy majú svoju epistemologickú dimenziu a všetky epistemologické problémy svoju dimenziu ontologickú.

V tretej časti zborníka nájdeme state M. Urchsa *O štruktúre klamlivých rečových aktov: Luhanie ako prvok komunikácie*, J. Perzanowského *Na chválu filozofie*, R. Kubického *Láska: V hľadani prvej filozofie*, B. Hamminga *Je osvietený svetonázor na ústupe?*, M. Kuokkanena *Boxovanie a násilie* a K. Paprzyckovej *O zámerných kontrárnych presvedčeniach*.

M. Urchs koncentruje svoju pozornosť na problematiku lži. Ukazuje, že lož sa vyskytuje vo všetkých formách komunikácie vrátane vedeckých diskurzov (paradox luhára, Euklidove antinómie, Russellov paradox, tzv. druhá Gödelova veta), preto si zasluhuje intenzívnejší logický výskum. Uvádza viaceré pokusy o vymedzenie logickej štruktúry lži, napríklad $L_{xy} a =_{df} W_x B_y \wedge \neg B_x a$ (x chce, aby y uveril, že a , hoci sám nie je presvedčený, že a). Ukazuje, že to, či nejaké presvedčenie je alebo nie je lživé, závisí aj od jeho kontextu a od jeho pozadia. Existujú dobromyselné lži a lži, účelom ktorých je niekomu ublížiť. Lži plodia inkonzistencie a na ich analýzu možno využiť aj aparát tzv. parakonzistentnej logiky. J. Perzanowski si namiesto otázky *Čo je filozofia?* stavia otázku *Ako by sme mali filozofovať?* Do filozofie zahŕňa aj logiku a metodológiu. Usiluje o formuláciu pravidiel správneho filozofovania a návodu na vedeckú a logickú filozofiu. R. Kubicki si kladie klasickú otázku o pravdivom bytí človeka. Ukazuje, že odpoveď na túto otázku sa menila so zmenou filozofického partnerstva a filozofickej domoviny. Starí Gréci hľadali odpoveď v Bytí, kresťania v Bohu. Skúsenosť Bytia sa realizuje prostredníctvom rozumu, skúsenosť Boha zasa prostredníctvom srdca. Podľa Platóna človek naozaj žije vtedy, keď odhaľuje Bytie, podľa Augustína žije naplno len v láske k Bohu. Descartes hľadá ideálne partnerstvo v myslení, Hegel v štáte, Marx vo zvláštnej sociálnej skupine, Nietzsche v sebe samom, Kierkegaard a Feuerbach v druhej osobe. Dnešná doba potláča tak pátos antického Bytia, ako aj pátos kresťanského Boha. Poznanie sa v nej transformuje na matematické a fyzikálne poznanie sveta a láska k Bohu na lásku k druhému človeku. Kubicki ukazuje, že ak chceme pochopiť, čo je veda, ale aj čo je umenie, mali by sme si uvedomiť, že reálne nie je len to, čo je racionálne, ale aj to, čo je predmetom lásky (*what is loved*).

B. Hamminga konštatuje, že podľa väčšiny historikov skúmajúcich vývin osvietenstva posledných storočí sú náboženské doktríny z oblasti vedeckého bádania postupne vytlačané. Pýta sa, či je to naozaj tak. Analyzuje vplyv ideí judaizmu, kresťanstva a islamu na kultúrne vedomie súčasného technického a vedeckého sveta, najmä vplyv idey, podľa ktorej si ľudské individuum môže úspešne osvojiť svet len vďaka Bohom zjavenej univerzálnej pravde. Dochádza k záveru, že osvietenstvo stráca svoju nevyhnutnosť a že viera v zjavenú pravdu sa oslobodzuje od svojich koreňov a v troskách osvietených teórií je plne akceptovaná. M. Kuokkanen analyzuje pojem násilia a jeho aplikácií v športe a v iných oblastiach ľudskej činnosti. Akýkoľvek akt je podľa neho aktom násilia vtedy a len vtedy, ak 1. sa vykoná slobodne a autonómne a ak 2. úmyselne potláča autonómiu druhej strany alebo 3. ak je jeho úmyslom ublížiť druhej strane mentálne či fyzicky, príp. obmedziť jej slobodu. To, či nejaký akt (sadosochizmus, eutanázia, box ako šport, niektoré praktiky biznisu a pod.) je, alebo nie je mentálnym či fyzickým násilím, závisí aj

od kontextu. Box ako šport napríklad nie je násilím, lebo je regulovaný sociálnymi pravidlami, no môže obsahovať aj riziko násilia, a to v dôsledku porušenia týchto pravidiel. *K. Paprzycková* skúma problematiku kontrárnosti presvedčení (*beliefs*). Porovnáva stanovisko, podľa ktorého sú kontrárne presvedčenia nekonzistentné, so stanoviskom, ktoré takú možnosť pripúšťa. Pýta sa, či vedome kontrárne presvedčenia smerujú k pravde, a spochybňuje tvrdenie L. Nowaka, podľa ktorého majú kontrárne presvedčenia v porovnaní s nekontrárnymi väčšiu šancu byť pravdivé. Problém ponecháva otvorený.

Na záver možno povedať, že problematika metódy idealizácie, analýza ktorej sa v tradičnej analytickej filozofii vedy zanedbala, sa na prelome storočí stáva predmetom celosvetového záujmu filozofie a metodológie vedy. Recenzovaný zborník je významným prínosom k riešeniu tejto problematiky. Môže byť zaujímavý aj pre tých, čo sledujú diskusiu o tejto problematike, ktorá prebieha na Slovensku už od sedemdesiatych rokov minulého storočia.

Václav Černík

prof. PhDr. Václav Černík, DrSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR

POZVÁNKA NA PREDNÁŠKU

Slovenské filozofické združenie pri SAV spolu s Filozofickým ústavom SAV

vás pozývajú na prednášku

**Barbara Láštiová: Konceptualizácie kolektívnych identít
v spoločenských a humanitných vedách**

Prednáška sa bude konať **27. novembra 2008**, t. j. vo štvrtok, o **10.30 hod.**
v podkrovnej zasadačke (5. posch.) na Klemensovej ulici č. 19 v Bratislave